

Література

1. Черпій А. М. Релігієзнавство : навч. посіб. / А. М. Черпій, А. І. Лахно. — К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004.
2. Юридический энциклопедический словарь / под общ. ред. В. Е. Крупских. — М. : ИПФРА-М., 2003.
3. Філософський словник соціальних термінів. — Вид. 3-тє, допов. — Х. : Р.И.Ф., 2005.
4. Калинин В. П. Имущества и права религиозных организаций // Педвижимость и инвестиции. Правовое регулирование. — 2004. — № 1 (18).
5. Суворов П. С. Учебник церковного права / П. С. Суворов ; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2004.
6. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-12 // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 25. — Ст. 283.
7. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія / І. М. Кучеренко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ІАІП України. — К., 2004.
8. Проект Закону України від 22.12.2000 «Про свободу світогляду, віросповідання та релігійні організації» (представлений народним депутатом України В. С. Журавським). — Режим доступу : [http:// oracle2.rada.gov.ua](http://oracle2.rada.gov.ua).
9. Куницын И. А. Свобода совести и традиция // Независимая газета. — 2002. — 17 июля.

Анотація

Кривенко Ю. В. Види релігійних організацій. — Стаття.

Запропоовано визначення релігійних організацій. Розглядаються окремі види релігійних організацій за законодавством України, ближнього та дальнього зарубіжжя. Обґрунтовується питання визначення традиційності релігійних організацій.

Ключові слова: релігійні організації, церква, релігійні громади управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади.

Summary

Kryvenko Y. V. Types of Religious Organizations. — Article.

The determination of religious organizations is offered. The specific types of religious organizations are examined under the legislation of Ukraine, «near abroad» and «distance abroad» legislation. The question of determination of traditionalism of religious organizations is justified.

Keywords: religious organizations, church, religious communities of management and centers, monasteries, missionary partnerships (missions), spiritual educational establishments.

УДК 347.191.4:347.91/95

С. А. Чванкін

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Інститут представництва відіграє значну роль у системі процесуально-правових відносин щодо захисту прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у справі. Більшість спорів розглядаються судом за участю представників однієї чи обох сторін.

Оновлення і розвиток існуючих галузей права, які інтенсивно змінюються та ускладнюються, поява нових категорій справ зумовлюють складності у їх застосуванні, особливо особами, які не знають тонкощів нормативно-правових

© С. А. Чванкін, 2009

актів. У цих умовах необхідність у професійному представництві є особливо помітною, тому все більшого значення набуває представництво, що здійснюється кваліфікованими юристами на договірних засадах.

До теми представництва в цивільному процесуальному праві зверталися видатні вчені-юристи радянського періоду, такі як С. Н. Абрамов, Б. С. Антімонов, Г. Д. Васильєва, Д. П. Ватман, М. А. Вікут, Е. В. Гусєв, А. В. Добровольський, О. Г. Дріжчана, В. А. Єлізаров, В. Н. Івакін, І. М. Ільїнська, І. Зайцев, А. Ф. Клейман, Є. Б. Клейн, А. Ф. Козлов, Л. Ф. Лєсницька, А. А. Мельников, В. К. Нєвзгодіна, Я. А. Розєнберг, Ю. С. Червоний, Н. А. Чечина, Д. М. Чечот, М. С. Шакарян, В. М. Шєрстюк, М. Й. Штефан та ін. За останній час (з 1991 року) до теми представництва у цивільному процесі з українських та російських вчених звертались: А. А. Власов, В. В. Комаров, Л. Ю. Міхеєва, І. А. Павлунік, М. К. Трєшников, Л. Федіняк, С. Я. Фурса.

Ціллю цієї статті є аналіз особливостей представництва юридичних осіб у цивільному процесі.

У давньоримському праві без представництва неможливою була б участь у цивільному процесі юридичних осіб, які могли брати в ньому участь тільки через представників. Спочатку римське право визнало за муніципіями право бути позивачами і відповідачами в суді через особливих представників, *actores*, які призначалися для кожного окремого випадку декретом муніципального сенату. Вслід за муніципіями були визнані процесуально правоздатними і приватні корпорації. При цьому наголошувалося, що представник (*actores*) і синдик (директор) діяли в інтересах всієї общини в цілому (Д. 3.4.2.) [1].

Представництво юридичної особи могло бути організовано по-різному: 1) через збір своїх членів (цей випадок згадується в джерелах рідко); 2) через голів цих зборів (*magistri, rectores*) [2, 414]; 3) через особливих посадовців, особливо уповноважених на ведення їх процесів (*actores*); 4) через синдиків міських громад (директорів). Добродійні установи управлялися особами, призначеними засновником або духовною владою.

Римське приватне право визнавало дії представника тільки від свого імені. Зараз таке представництво називається непрямым. Значно пізніше (наприкінці існування республіки) було допущене пряме представництво в суді, що обумовилося, насамперед, ускладненням господарського життя [3, 73].

Практично в усіх пам'ятках Руського права, починаючи з XI ст., можна зустріти положення про захисників у суді, але не про представників у цивільному процесі у тому значенні, що розуміється під цим терміном сьогодні.

За Литовським Статутом представник особи в суді називався «прокуратор», який виконував в основному функції представника у цивільних справах. Прокуратором не міг бути іноземець, а лише громадянин «у Великом Княжествє осельї» [4, 246]. Прокуратор брав участь у справах, що розглядали великокняжі господарські суди, а також громадські та земські.

Третій Литовський Статут 1588 року, який відрізнявся тим, що достатньо багато приділяв уваги регулюванню діяльності прокуратора, встановлював два види процесуального представництва у судах: представництво з повними про-

цесуальними правами та помічника сторони. Свої повноваження в суді прокуратор підтверджував письмовим документом — дорученням («лист поручений», «прокурація») від сторони, належним чином оформленим, тобто власноручно підписаним довірительом та з печаткою. Якщо ж сама сторона брала участь у судовому засіданні, то достатньо було їй усно підтвердити уповноваження нею прокуратора.

У «Правах, по котрым судится малороссийский народ» замість «прокуратора» вживається термін «адвокат». Адвокати перед початком своєї адвокатської діяльності давали присягу на доброякісне виконання професійного обов'язку, дотримання етичних і правових норм, збереження конфіденційності, не зволікати справ, не породжувати безпідставних спорів та ін., вони повинні були реєструватися при судах. Уповноваження на участь у справі по Кодексу називалося «вірчос челобитье», «веряще челобитье» або «вірчая», які, як правило, були письмовими. Крім професійних адвокатів Кодекс дозволяв допускати до участі у процесі й непрофесійних захисників — батьків, опікунів, тобто за сучасною термінологією — законних представників [5, 45–56].

У праві Російської імперії, до складу якої належала лівобережна частина України, починаючи з 1840 р. в Україні вводиться єдина система права, і загальнообов'язковим для застосування в судах став Звід законів Російської імперії, що закріплював право будь-якої особи, яка виступала в суді позивачем чи відповідачем, «производит тяжбу и иск через поверенаго» [6, 184]. У цивільному процесі діяльність повіреного полягала в «хождені по делу», тобто в складанні процесуальних паперів та їх подачі, явці до суду, представленні доказів, присутності при розгляді справи [7, 311].

Належну правову регламентацію інститут представництва у суді дістав за «Судовими статутами», затвердженими 20 листопада 1864 р. Було введено інститут повірених, які поділялися на дві категорії — присяжних і приватних.

Присяжними повіреними могли бути особи, які мали вищу юридичну освіту й практичний стаж відповідної судової роботи. Присяжні повірені могли брати на себе представництво в цивільних справах [8, 15].

Приватними повіреними могли бути громадяни, які досягли 18 років, за винятком жінок, які не мали права представляти на суді чужі інтереси.

Що стосується представницької діяльності від імені юридичних осіб, то необхідно зазначити, що нерозвиненість капіталістичних промислових відносин в дореволюційній Росії гальмувала розвиток цього виду добровільного представництва. Законодавство не мало відповідної регламентації участі юрисконсультів в цивільному судочинстві.

У відповідності до ст. 38 ЦПК України сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника.

Представництво в цивільному процесі — це процесуальна діяльність, яка протікає в межах правовідношення між представником та судом, однієї особи

(представника) від імені та в інтересах іншої особи (яка бере участь у справі), що здійснюється з метою захисту та охорони прав, свобод та інтересів у суді особи, яку представляють, і надання допомоги суду у встановленні дійсних прав і обов'язків осіб, які беруть участь у справі.

Словосполучення «від імені особи, яку представляють», що застосоване у визначенні цивільно-процесуального представництва, певним чином відрізняється від розуміння аналогічного терміна у цивільному праві. У цивільному праві дія від імені іншої особи, поряд з іншим, означає дії, що породжують безпосередній правовий результат для особи, яку представляють [9, 9]. У цивільному ж процесі дії представника безпосереднього результату для особи, яку представляють, не породжують. Представник у цивільному процесі вступає у відносини із судом, а тому його дії безпосередній результат для суду породжують. І тільки за допомогою суду особа, яку представляють, отримує ті чи інші права чи обов'язки.

Представництво від імені юридичних осіб необхідно відрізнити від ведення справ юридичних осіб їх органами. Цивільне процесуальне законодавство не дає чіткого та однозначного розмежування між представником юридичної особи і його органом (законодавець взагалі часто терміни «представник юридичної особи» та «орган юридичної особи» ототожнює). Тому достатньо дискусійним у цивільному і цивільно-процесуальному праві є питання про те, чи слід вважати дії органу юридичної особи діями самої особи, чи це є дії представника.

У доктрині цивільного та цивільно-процесуального права переважає думка, що дії органу юридичної особи — це суть дії самої юридичної особи. Однак існує й інша позиція, згідно з якою органи юридичних осіб належать до представників у власному розумінні цього слова, яка має тепер певне нормативне підґрунтя у положеннях ЦК та ЦПК України.

Згідно зі ст. 38 ЦПК України «юридичних осіб *представляють* їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники».

Стаття 92 ЦК України передбачає, що юридична особа набуває цивільних прав та бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, які діють відповідно до закону або установчих документів, а ч. 3 ст. 92 ЦК при цьому встановлює: «Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язані діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, й не перевищувати повноважень». Таке формулювання підкреслювало представницький характер дій, який тепер можна вивести з тлумачення зазначених норм, адже діяльність органів юридичної особи розглядається так само, як і діяльність представника.

На представницький характер дій органів юридичних осіб вказує також п. 2 ч. 1 ст. 42 ЦПК України, який передбачає, що повноваження *представників* мають бути посвідчені довіреністю юридичної особи або документами, що посвідчують службове становище і повноваження її *керівника*. Тобто керівник юридичної особи вважається, поряд із представником за довіреністю, представником юридичної особи.

Однак, думається, що визнання органу юридичної особи її представником теоретично невірне, оскільки неминуче веде до висновку про відсутність повної процесуальної дієздатності у юридичних осіб. Органи юридичної особи є її частиною і не виступають самостійним суб'єктом права. Саме тому для участі органу юридичної особи у процесі довіреність не вимагається.

Без своїх органів юридична особа не здатна була б діяти як суб'єкт права. Це дає можливість не ототожнювати органи юридичної особи із самою юридичною особою.

Крім того, ч. 1 ст. 29 ЦПК України указує, що юридична особа наділяється повною дієздатністю, тобто здатністю своїми діями здійснювати права і виконувати обов'язки. Звідси випливає, що компетентний орган юридичної особи, яка бере участь у справі, не займає самостійного процесуального становища, тому що його процесуальні дії — це дії самої юридичної особи.

Вважається, що деякі юридичні особи через свою організаційну структуру також не можуть безпосередньо вести свої справи в цивільному процесі, хоча і не позбавлені дієздатності — юридичні особи, очолювані колегіальними органами управління (правліннями, загальними зборами членів, зборами уповноважених).

Хоча сучасне процесуальне законодавство прямо не забороняє участь у процесі від імені юридичної особи її колегіального виконавчого органу, але зі змісту п. 2 ч. 1 ст. 42 ЦПК України випливає, що від імені юридичної особи можуть виступати особи за довіреністю та її керівник (одноособовий орган). Про колегіальний орган юридичної особи згадки не має, а ч. ст. 38 ЦПК передбачає, що юридичних осіб представляють їхні органи, без вказівки на одноособові органи.

Участь же у справі одного із членів колегіального органу варто розглядати не як участь юридичної особи, а як її представника. Член колегіального органу юридичної особи сам по собі не може замінити цей орган у суді. Повноваження на ведення справи в суді він має не за посадою, а здобуває їх не інакше, як за рішенням колегіального органу.

Не є визначеним процесуальним законодавством і статус учасників юридичної особи. Думається, що необхідні внесення змін до ЦПК України, які аналогічно нормам цивільного права встановлюватимуть можливість ведення в суді справ юридичних осіб їх органами, учасниками або представниками.

Що стосується участі у процесі організацій, що не мають статусу юридичної особи, наприклад, органу опіки і піклування, то вони завжди виступають у процесі через представників.

Представництво від імені держави у цивільному процесі. Держава є особливим суб'єктом цивільного судочинства. Держава не може безпосередньо здійснювати в суді свої права, її інтереси потребують захисту представниками. Це можуть бути прокурор або інші органи державної влади й управління.

Державу представляють відповідні органи державної влади в межах їх компетенції через свого представника. Так, у митних відносинах державу представляє представник митних органів, у податкових — податкових органів.

Іноді важко виявити відповідача у спорах про відшкодування шкоди, що виникла в результаті незаконних дій посадових осіб державних органів. Таке відшкодування реалізується в рамках недовірного зобов'язання. Суб'єктами зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових осіб, є держава та потерпілий. Заподіювач шкоди — посадова чи службова особа — не є безпосереднім суб'єктом деліктного зобов'язання.

Особливістю зобов'язання відшкодування за шкоду, заподіяну службовими особами державних органів, є те, що шкода відшкодовується державою, АРК, а не особою, дії чи бездіяльність якої призвели до настання шкоди у юридичної чи фізичної особи.

Коли держава виявляється на місці особи, що має відшкодувати шкоду, вона вимушена виступати «проти себе». Заходи примусу повинні бути застосовані не по відношенню до держави, а направлені на конкретний державний орган або іншу особу, уповноважену виступати від її імені, що впливає з особливої форми представництва держави в цивільному обороті, множинності осіб, виступаючих від її імені.

Тому питання про визначення особи, яка має право представляти інтереси держави в цивільному обороті, але і здатна фактично виконати те, що вказано в судовому рішенні, має велике значення. У цьому випадку особа, чії права порушені, не може напяму звернутися до держави і вимушена шукати уповноваженого представника (відповідний орган або особу), щоб пред'явити відповідні вимоги.

У відповідності до ст. 170 ЦК України держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом. Тобто держава, будучи єдиним та неподільним суб'єктом, не діє у цивільних правовідносинах безпосередньо, а лише опосередковано через відповідні державні органи чи інших уповноважених осіб, які діють від імені держави та своїми діями створюють для неї цивільні права та обов'язки.

Слід відмітити, що при здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків органи держави повинні діяти виключно в межах компетенції. Компетенцією є коло повноважень, а також напрямки діяльності та функції конкретного органу державної влади, які визначаються нормативно-правовим актом.

Так, безпосередньо обслуговування державного бюджету здійснюється Державним казначейством (ст. 48 Бюджетного кодексу України), а загальна організація виконання Державного бюджету покладається на Міністерство фінансів України.

Тому у ролі відповідача у суді від імені держави у справах про відшкодування шкоди за рахунок держави повинні виступати представники відповідних фінансових органів, тобто державне казначейство, фінансові управління, районні фінансові відділи і т.д., однак законодавство чітких орієнтирів з цього питання не дає.

При цьому варто мати на увазі, що суд не має права не прийняти позовну заяву на підставі того, що невірно указаний відповідач.

Пред'явлення фізичними і юридичними особами позовних вимог безпосередньо до державних органів і органів місцевого самоврядування, діями (бездіяльністю) яких заподіяна шкода, не може служити підставою до відмови в прийнятті позовної заяви або до її повернення без розгляду.

Цивільним процесуальним законодавством України не передбачено повернення позову, відправка позову адресату, залишення без розгляду і т.п. — з мотиву неправильної вказівки відповідача, зокрема вказівки неналежного відповідача. Питання про відповідача розв'язується при підготовці справи до судового розгляду.

У зв'язку з відсутністю єдиного універсального відповідача, виступаючого від імені держави, було б правильно закріпити в законодавчому порядку можливість пред'явлення позову безпосередньо до держави України, з подальшим обов'язком суду визначити належний орган або особу, до компетенції яких належить обов'язок виконання заявленої позивачем вимоги.

Стосовно захисту інтересів держави *прокуратурою* слід зазначити, що прокурор може скористатись своїм правом на звернення до суду із заявою про захист інтересів держави у випадках, коли органи виконавчої влади, передусім державного контролю, органи місцевого самоврядування, на які відповідними законодавчими актами покладено обов'язок захищати права та інтереси громадянина, державні або суспільні інтереси, не вживають для цього передбачених законом заходів, оскільки ці інтереси лишаються незахищеними [10, 94].

З урахуванням того, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор у кожному конкретному випадку самостійно визначає із посиланням на законодавство, на підставі порушення матеріальних чи інших інтересів держави, обґрунтовує в заяві необхідність їх захисту і вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах.

У чинному законодавстві прямо не вирішене питання стосовно можливості представництва прокурором у суді інтересів органів місцевого самоврядування. Місцеві ради, їх виконкоми так само, як і держава, є втіленням публічної влади, відображають публічно-правові інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. Крім того, інтереси держави та інтереси органів місцевого самоврядування за основними позиціями збігаються [11, 148].

Допуск до процесу представника осіб, указаних у ст. 38 ЦПК України, — це обов'язок, а не право суду, у разі наявності належним чином оформлених повноважень, оскільки особи, яких представляють, мають конституційне право на правову допомогу та цивільно-процесуальне право брати участь у процесі через представника.

Література

1. Дигести Юстиніана : пер. с лат. / отв. ред. Л. Л. Кофанов. — М. : Статут, 2002.
2. Хвостов В. М. Система римського права / В. М. Хвостов. — М., 1996.
3. Римское частное право : учебник / под ред. И. Б. Новицкого и И. С. Перетерского. — М., 1997.
4. Статути Великого Князівства Литовського. У 3 т. Т. I. Статут Великого Князівства Литовського 1529 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — О., 2002.

5. Права, за якими судиться малоросійський народ. — К., 1997.
6. Свод законов Российской империи, повелением Императора Николая I. Т. 10. Ч. 2. Законы судопроизводства и о взысканиях гражданских. — С.Пб., 1857.
7. Организация адвокатуры. В 2 ч. Ч. 1. Очерк всеобщей истории адвокатуры / Е. В. Васильевский. — С.Пб., 1893.
8. Данилов Е. П. Настольная книга адвоката / Е. П. Данилов. — М.: Кнорус, 2004.
9. Невзгодина Е. Л. Представительство по советскому гражданскому праву / Е. Л. Невзгодина. — Томск, 1980.
10. Дунас Т. Участь прокурора у цивільному процесі / Т. Дунас, М. Руденко // Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — № 5.
11. Косюта М. Інтереси громадян і держави як предмет прокурорсько-судового представництва // Юридический вестник. — 2001. — № 1.

Анотація

Чванкін С. А. Особливості представництва юридичних осіб у цивільному процесі. — Стаття. Стаття присвячена дослідженню особливостей представництва юридичних осіб у цивільному процесі. Крім того, досліджується питання представництва юридичних осіб у римському приватному праві. У статті також аналізується участь у процесі організацій, що не мають статусу юридичної особи. Особливу увагу приділено представництву від імені держави у цивільному процесі.
Ключові слова: представництво, юридичні особи, цивільний процес, представництво держави.

Summary

Chvankin S. A. Features of Representation of the Legal Persons in the Civil Trial. — Article. The article is devoted to the research of peculiarities of legal entity representation in civil procedure. Furthermore, the question of legal entity representation is examined in the Roman private law. The participation of organizations in the process, which do not have status of legal entity, is also analysed in the article. Special attention is spared for the representation on behalf of the state in civil procedure.
Keywords: representation, legal entity, civil procedure, representation on behalf of the state.

УДК 347.64(477):364.048.6

Ю. Ю. Черновалюк

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПАТРОНАТУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Дитинство — найважливіший період у житті людини, саме в цей час вона формується психологічно, фізично, інтелектуально, набуває всі необхідні вміння та навички. В більшості випадків дитячі роки визначають все подальше життя людини. Традиційно головним інститутом виховання є сім'я.

Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання, різні, але наслідок один — дитина позбувається конституційного права на сімейне виховання, зростає кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Держава намагається вирішити цю проблему за допомогою форм сімейного виховання. Законодавством визначено різні форми державної турботи про дітей, які залишились без батьківського піклування. Це — опіка і піклування, усиновлення, влаштування дітей на виховання в сім'ї громадян (патронат), у будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати,